

**ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО СТАТУСУ
ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ**

Микитенко Є.В.,
к.ю.н., доцент кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права
Маріупольський державний університет

У статті розглядаються законодавча база та теоретичні підходи щодо визначення поняття «внутрішньо переміщені особи», правовий статус внутрішньо переміщених осіб, порядок реалізації громадянами невід'ємного права на встановлення відповідного правового статусу із законодавчих підстав та належну реалізацію цього права відповідними державними органами. Також окреслюються основні проблемні питання, що виникають у зв'язку із встановленням та реалізацією прав та свобод внутрішньо переміщених осіб, визначаються окремі шляхи та напрямки вирішення існуючих проблем щодо осіб відповідної категорії з відповідним обґрунтуванням.

Ключові слова: громадяни країни, внутрішньо переміщені особи, правовий статус внутрішньо переміщених осіб, Керівні принципи з питання переміщення осіб всередині країни.

Микитенко Е.В. / ОБЩИЕ ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВОВОГО СТАТУСА ВНУТРЕННЕ ПЕРЕМЕЩЕННЫХ ЛИЦ / Мариупольский государственный университет, Украина

В статье рассматриваются законодательная база и теоретические подходы к определению понятия «внутренне перемещенные лица», правовой статус внутренне перемещенных лиц, порядок реализации гражданами неотъемлемого права на установление соответствующего правового статуса по законодательным основаниям и надлежащую реализацию этого права соответствующими государственными органами. Также определяются основные проблемные вопросы, возникающие в связи с установлением и реализацией прав и свобод внутренне перемещенных лиц, определяются отдельные пути и направления решения существующих проблем в отношении лиц соответствующей категории с соответствующим обоснованием.

Ключевые слова: граждане страны, внутренне перемещенные лица, правовой статус внутренне перемещенных лиц, Руководящие принципы по вопросу перемещения лиц внутри страны.

Mykytenko E.V. / GENERAL IMPLEMENTATION OF LEGAL STATUS INTERNALLY DISPLACED PERSONS / Mariupol State University, Ukraine

The theme of the article is devoted to the peculiarities of normative – legal regulation of the status of internally displaced persons, the regulatory framework for implementing the citizens of their inalienable right to obtain the status of internally displaced persons with legitimate reasons.

The purpose of the article is developing theoretical basis and justification of new provisions on regulatory – legal framework for the regulation of competition and implementation of the legal status of internally displaced persons on the basis of theoretical – general concepts of functional analysis of constitutional, international, immigration law and industry developments.

Scientific novelty of the results is that under migration law based system, a comprehensive study on the interaction and mutual influence of the respective territorial bodies of the State Migration Service and the relevant local Social Welfare, a sufficient number of normative – legal acts proposed new theoretical provisions on general theoretical aspects of their relationship, essential manifestation and outlines the regulatory – legal framework for the legal regulation of the status of internally displaced persons and the legal protection of persons of this category.

The practical significance of the results is developed during the study findings complement science migration law for certain institutions, such as migration and the legal status of IDPs through comprehensive rethinking and clarifying its place and role in the implementation of the constitutional right of citizens to obtain the status of internally displaced. Certain provisions are controversial nature can serve as material for further research.

The methodological basis of the study is general and special methods of scientific knowledge, namely, dialectical, analysis and synthesis, system-structural methods. Dialectical method used in the study of theoretical aspects of the concept of internally displaced persons, the legal status of internally displaced persons. To study theoretical conclusions used methods of analysis and synthesis, and systemic and structural – to define approaches to understanding the nature of the legal status of internally displaced persons and the implementation of the rights of citizens.

The main results of the paper is to study the regulatory – legal framework which regulates the legal status of internally displaced persons. Based on the theoretical – functional analysis of the provisions of constitutional law and immigration law, systemic approach, the definition of «internally displaced person» and «legal status internally displaced person».

In the analysis of regulatory – legal framework and of the territorial social security for the determination of the legal status of internally displaced persons and the protection of rights of this category, set the objective permanence of interaction and interdependence of these bodies and regulatory – legal framework which regulates the powers of the above.

It was determined that under present the current state immigration laws of the studied issues needs further improvement as part of national legislation with international standards on the legal status of internally displaced persons.

It is emphasized that the practical aspects of the definition and implementation of the legal status of internally displaced persons in need of further development.

Key words: citizens of the country, internally displaced persons, legal status of internally displaced persons, the Guiding Principles on Internal Displacement.

У результаті анексії Криму та проведення антитерористичної операції на сході України багато людей залишили своє постійне місце проживання. Стосовно зміни місця проживання, варто зазначити, що громадяни, які проживали на вищевказаних територіях України, змінювали своє законне місце проживання як у середині країни, так і прямували за кордон. Проблема зміни правового статусу осіб, які проживають у проблемних зонах нашої держави, до жовтня 2014 року не була законодавчо врегульована, що багато в чому ускладнювало існування людей, які поки-

дали свої оселі. Це, насамперед, стосується переміщення осіб всередині України, тобто вимушений переїзд у інші регіони держави. Адже, необхідно зазначити, що внутрішньо переміщені особи до прийняття Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» існували фактично, і тільки після прийняття цього Закону правовий статус внутрішньо переміщених осіб було закріплено юридично із зазначенням порядку отримання відповідного статусу із чітким зазначенням процедури визнання особи внутрішньо переміщеною [1].

Необхідність прийняття даного Закону була зумовлена нагальною потребою щодо забезпечення реалізації гарантованих Конституцією України прав і свобод громадян України, що стали внутрішньо переміщеними особами внаслідок тимчасової окупації частини території України, або яких змусили покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини. Закон спрямований на вирішення першочергових питань з обліку та життєзабезпечення внутрішньо переміщених осіб та членів їх сімей у нових умовах проживання, спрощення порядку тимчасової реєстрації вимушених переселенців, містить норми щодо удосконалення порядку та скорочення граничних строків розгляду заяв про оформлення, переоформлення, продовження соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам, забезпечення їх соціальними та медичними послугами [2].

Окремі аспекти міжнародного захисту і допомоги внутрішньо переміщеним особам розглядалися в працях С. Бритченко, М. Буроменського, О. Гончаренко, А. Гринчака, Д. Іванова, О. Малиновської, В. Новік, В. Потапова, С. Чеховича та інших.

Метою статті є визначення правового статусу внутрішньо переміщених осіб та окреслення проблемних питань встановлення та реалізації правового статусу осіб вказаної категорії.

Проблема внутрішньо переміщених осіб є не тільки українською актуальною проблемою на сучасному етапі, а і проблемою більшості країн світу, які зіткнулися з аналогічною ситуацією у різні історичні періоди, а також проблемою світової спільноти взагалі. Внаслідок злочинної діяльності терористичних організацій на сході України, а саме: вбивств, викрадень, катувань, мародерства, грабежів, збройних нападів на військові частини, державні та комунальні установи, а також на приватні помешкання, внаслідок проведення антитерористичної операції українськими силовими структурами у відповідь на злочинні дії терористів і спричинення терористами бойових дій виникла ситуація масової вимушеної міграції з даних територій. Станом на 20 жовтня 2014 року, за повідомленням Держслужби з надзвичайних ситуацій, загальна кількість внутрішньо переміщених осіб становила 423 тис. 210 осіб. Згідно з повідомленням, Донецьку область тимчасово залишили 60 тис. 231 осіб, Луганську область – 28 тис. 812 особи, Крим – 18 тис. 886 осіб, із зони проведення АТО виїхали 375 тис. 513 осіб [2].

За даними Моніторингового центру з питань недобровільних переміщень, чисельність внутрішніх переміщених осіб у світі досягла рекордної відмітки – 33,3 млн осіб, що вдвічі перевищує чисельність біженців (близько 16 млн). Лише за 2013 рік їхня кількість збільшилася на 4,5 млн осіб. Найгострішою проблема є в Сирії, Судані, Нігерії, Іраку. В Європі чисельність таких осіб сягає 2,2 млн, у т.ч. в Азербайджані – 543 тис., Вірменії – 8 тис., Грузії – 206 тис., Росії – 34 тис., Туркменістані – 4 тис., Узбекистані – 3 тис.

Разом із наростанням проблеми внутрішніх недобровільних переміщень зростала стурбованість світової громадськості гуманітарними проблемами, пов'язаними з ними. Традиційно вважалося, що внутрішні переміщення – у компетенції суверенних держав, а не міжнародних структур (крім Червоного Хреста, який наглядав за виконанням Женевських конвенцій 1949 року щодо захисту цивільного населення під час збройних конфліктів). Проте поступово формувалося розуміння необхідності вироблення спільних підходів до розв'язання проблем осіб, переміщених в межах власних країн, та надання суверенним державам міжнародної допомоги в цій сфері [3].

У 1972 році Генеральна Асамблея ООН розширила мандат Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), який охоплював біженців та шукачів при-

тулку, тобто людей, вимушених залишити країни проживання та шукати міжнародного захисту, на осіб, переміщених всередині власних країн. У 1998 році структури ООН схвалили Керівні принципи з питання переміщення осіб всередині країни. Світова спільнота виходила з того, що, хоча чинне міжнародне право та норми із захисту прав людини поширюються на внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО), але в деяких аспектах вони не є достатніми для забезпечення належного захисту. Керівні принципи не є обов'язковим правовим документом, проте засновані на нормах міжнародного права, передусім таких, як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Конвенція про статус біженців. Вони деталізують положення названих актів, які відповідають специфічним потребам ВПО, і пояснюють, як необхідно їх застосовувати в умовах внутрішніх недобровільних переміщень [3].

Керівні принципи містять визначення ВПО. Відповідно до них, це особи або групи осіб, яких змусили рятуватися втечею або залишити свої домівки чи місця звичайного проживання в результаті або з метою уникнути наслідків воєнного конфлікту, масового насильства, порушень прав людини, стихійного чи викликаного людською діяльністю лиха, і які не перетинали міжнародно визнаних державних кордонів [3].

Вони передбачають захист від недобровільного переміщення, допомогу при переміщенні, гарантії безпечного повернення, переселення та реінтеграції, а також визначають гарантії, що мають надаватися на всіх стадіях процесу, або специфічні для кожної з них.

Цей документ покликаний захистити ВПО від дискримінації, пов'язаної з їх становищем, забезпечити їм права і свободи, визначені міжнародним та національним законодавством. Разом з тим він не звільняє ВПО від індивідуальної кримінальної відповідальності за здійснення геноциду, злочинів проти людяності чи воєнних злочинів.

У Керівних принципах зазначено, що основний обов'язок і відповідальність за надання захисту і гуманітарної допомоги ВПО покладається на національну владу. ВПО має забезпечуватися захист від насильства, тортур, від голоду як методу ведення війни, від використання людей як захисного щита, недобровільного вербування до збройних формувань та від загроз подібних дій. ВПО мають право просити і отримувати необхідну допомогу. У першу чергу потрібно задовольняти потреби найбільш незахищених категорій (діти без супроводу, вагітні жінки, інваліди, особи похилого віку). Влада повинна сприяти єдності сімей, пошукам зниклих родичів тощо [3].

ВПО мають право на достатній життєвий рівень. Їм має бути забезпечено доступ до продуктів харчування, тимчасового житла, необхідного одягу та базових медичних послуг, а за потреби – до психологічної та соціальної допомоги. Незаперечним їх правом є також доступ до освіти. Вкрай важливим видається двадцятий принцип, відповідно до якого влада зобов'язана видавати ВПО всі документи, необхідні для визнання і реалізації їх прав, спростити заміну втрачених документів, не вимагати повернення в місця попереднього проживання за залишеними там документами. ВПО гарантується свобода пересування, тобто можливість шукати безпечного місця на території своєї країни, а також вільний виїзд за межі держави і пошук притулку за кордоном. Водночас вони мають бути захищені від недобровільного повернення чи переселення в місця, де може виникнути загроза їхньому життю чи здоров'ю. Компетентні органи несуть головну відповідальність за встановлення умов, які б забезпечили ВПО можливість повернутися до своїх домівок або переселитися для проживання в іншій частині країни, вони повинні докладати всіх зусиль для забезпечення реінтеграції повертанців. Причому має бути забезпечено всебічну участь ВПО у плануванні та організації їх повернення чи переселення. Влада повинна сприяти поверненню ВПО їхнього майна, а якщо це неможливо – надавати відповідну компенсацію [3].

Значну увагу в Керівних принципах приділено діяльності гуманітарних організацій, співпраці з ними національних держав. Згідно з керівними принципами УВКБ ООН з питання про переміщення осіб усередині країни, ВПО визначаються як люди або групи людей, які були змушені рятуватися втечею або покинути свої будинки або місця проживання, через або для того, щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини або стихійних лих/техногенних катастроф, і які не перетнули міжнародно-визнаний державний кордон країни [4]. У вітчизняній науковій літературі їх визначають як «внутрішні мігранти», «вимушені переселенці», «особи, переміщені всередині країни» та «внутрішньо переміщені особи». В англомовній літературі усі ці поняття відповідають терміну «internally displaced persons», що дослівно перекладається як ВПО.

Масова внутрішня міграція населення всередині країни пов'язана з низкою проблем, які виникають як у самих ВПО, так і в суспільстві в цілому. Таким людям сьогодні надаються медичні, юридичні, адміністративні, соціально-психологічні послуги, які спрямовані на адаптацію ВПО та забезпечення їх оптимальної життєдіяльності. Однак, таке втручання є короткотерміновим, спрямованим на задоволення першочергових потреб і не передбачає інтеграцію ВПО в соціум. Разом з тим, відбувається прийняття нових нормативно-правових документів, утворюються нові організації з надання допомоги та підтримки ВПО, створюються нові робочі місця, відбувається перекаліфікація кадрів (як людей, які шукають роботу, так і тих, хто надає нові послуги), розвивається волонтерський рух та благодійна допомога тощо. Тобто, фактично здійснюється інституціоналізація соціальної реабілітації ВПО в Україні. На даному етапі важливим видається дослідження потреб (першочергових та другорядних) ВПО, а також послуг, які їм надаються, рівня задоволеності цими послугами, визначення кредиту довіри до державних та недержавних установ, служб, організацій з боку ВПО, їх ефективності у наданні послуг цим особам. Окрім цього, варто приділити увагу стану здоров'я ВПО та їх доступу до медичних товарів та послуг [5].

Згідно із Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», ВПО є громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1]. Зазначені обставини вважаються загальновідомими і такими, що не потребують доведення, якщо інформація про них міститься в офіційних звітах (повідомленнях) Верховного Комісара ООН з прав людини, Організації з безпеки та співробітництва в Європі, Міжнародного Комітету Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, розміщених на веб-сайтах зазначених організацій, або якщо щодо таких обставин уповноваженими державними органами прийнято відповідні рішення.

Факт внутрішнього переміщення підтверджується довідкою про взяття на облік ВПО. Таким чином, на сьогодні це – єдиний передбачений законодавством документ, що підтверджує статус вимушених переселенців. Процедура його отримання чітко прописано в законі про права та свободи ВПО. Отже, за довідкою потрібно звернутися до структурного підрозділу місцевої держадміністрації з питань соціального захисту населення за місцем фактичного проживання із заявою про отримання довідки про взяття на облік ВПО. Довідка про взяття на облік ВПО видається структурним підрозділом місцевої держадміністрації з питань соціального захисту населення в день подання заяви, підписується та засвідчується уповноваженою посадовою осо-

бою цього структурного підрозділу без сплати будь-яких платежів та зборів, включаючи і першу видачу такої довідки, і повторну – у разі втрати, пошкодження або для продовження її дії. При порушенні одного із цих пунктів особа має право звернутися до суду щодо оскарження протиправних дій чи бездіяльності такого органу та його посадових осіб. Термін дії довідки становить шість місяців з моменту її видачі [6]. Однак, в отриманні довідки або ж продовженні її дії може бути і відмовлено. Це можливо у випадках, коли буде вичерпано обставини, що спричинили внутрішнє переміщення або ж державні органи влади матимуть відомості про подання переселенцем завідомо неправдивих відомостей. Між тим рішення про відмову можна оскаржити у суді. Так само не вдасться отримати її і в разі втрати документа, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України. Тільки після відновлення цих документів за довідкою можна буде звернутися повторно. Чи не вперше прописано законодавчо і процедуру скасування довідки і, як результат, – позбавлення офіційного статусу ВПО. Підстави для цього можуть бути суто формальні: подання заяви про відмову від довідки, повернення особи до покинутого місця постійного проживання або ж її виїзд за кордон. А також «каральні»: за подання недостовірних відомостей та скоєння переміщеною особою злочину. До останнього, зокрема, належать і дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади в Україні, а також посягання на її територіальну цілісність і недоторканність, вчинення терористичного акту, створення терористичної групи чи терористичної організації, фінансування тероризму та навіть публічні заклики до вчинення теракту. Відтак «утікачі з Донбасу», які на території вільної України агітуватимуть за так звані «народні республіки», щонайменше втрачатимуть юридичні підстави для отримання соціального захисту з боку офіційного Києва. Відповідні органи зобов'язані невідкладно повідомляти Міністерство юстиції України про це з метою стягнення з такої особи відшкодування витрачених з державного та місцевого бюджетів коштів на її соціальний захист [6].

Уперше офіційно прописано і обов'язки переміщених осіб. Серед них – вимога дотримуватися Конституції та законів України, повідомляти про фактичне місце проживання протягом 10 днів та протягом цього самого періоду повідомляти про зміну фактичного місця проживання або про повернення до покинутого місця проживання. Раз на шість місяців з'являтися до відповідного структурного підрозділу уповноваженого органу міграційної політики. Ще один обов'язок – відшкодувати фактичні витрати, понесені державним та місцевим бюджетами, у разі виявлення подання ними завідомо неправдивих відомостей для отримання довідки про взяття на облік.

Довідка про взяття на облік ВПО відкриває шлях до отримання допомоги на законних підставах. Мова йдеться також і про компенсацію вимушеним переселенцям від держави витрат на оренду житлового приміщення строком на півроку. Спрощує вона і процес взяття на облік переселенців у центрах зайнятості. Згідно із законом, зареєстрована ВПО, яка звільнилася з роботи на території проведення АТО, навіть за відсутності документів, що підтверджують факт звільнення, періоди трудової діяльності та страхового стажу, реєструється як безробітна та отримує допомогу з безробіття, соціальні та інші послуги відповідно до чинного законодавства. Однак, до отримання документів та відомостей про періоди трудової діяльності, заробітну плату (дохід), страховий стаж допомога з безробіття цим особам призначається у мінімальному розмірі, встановленому законодавством України на випадок безробіття [6].

Правове становище ВПО віднедавна стало предметом широкого обговорення під час круглих столів та науково-практичних конференцій. Їх напрацюваннями стали ре-

комендації і пропозиції щодо розв'язання нагальних проблем, з якими стикаються переселенці у тяжкий час. Так, Інститутом демографії та соціальних досліджень Національної академії наук України, Програмою розвитку ООН в Україні (ПРООН) та аналітичним центром «Нова соціальна та економічна політика» для обговорення питань негайного та середньострокового реагування на проблеми внутрішніх переселенців в Україні був організований круглий стіл. Експерти зазначили, що існують значні прогалини у державній стратегії щодо захисту ВПО. Органами виконавчої влади не видавалися формальні інструкції щодо реєстрації та допомоги ВПО, що призвело до великої кількості суперечливих практик по всій країні [2].

За роки незалежності Україна вперше зіткнулася з проблемою ВПО. Такої великої кількості переселенців не знала і в свій час Європа. Однак ті країни, які мали подібний гіркий досвід, сьогодні надають допомогу нашій державі. Ефективна реалізація та впровадження законодавства допоможе переселенцям, які були змушені залишити свої оселі, знайти житло, роботу і надасть необхідний доступ до необхідних послуг. Закон зобов'язує Уряд розробити державну політику щодо ВПО, яка дозволить їм спланувати своє майбутнє у довгостроковій перспективі у зв'язку з негативними обставинами, які склалися на сході України [2].

Хоча раніше Україна не стикалася з проблемою ВПО, у державі накопичено значний досвід з адаптації та інтеграції в українське суспільство колишніх депортованих, який також вартий врахування. Зокрема, це програмний підхід, порядок реєстрації, міжвідомча координація, взаємодія з неурядовими організаціями, співпраця з міжнародними організаціями тощо.

Отже, досліджуючи проблемні питання визначення правового статусу ВПО, а також відповідного діючого національного законодавства, норм та принципів міжнародного права стосовно ВПО, досягнуто певні позитивні результати. Окреслено, що однією з найважливіших норм міжнародного права, яка стала основою для прийняття національного законодавства з питань визначення правового статусу ВПО є Керівні принципи з питання переміщення

осіб всередині країни. Але в той же час маємо зазначити, що Керівні принципи не є обов'язковим документом, але вони засновані на загальноновизнаних нормах міжнародного права, таких як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Конвенція про статус біженців. Вони деталізують положення названих актів, які відповідають специфічним потребам ВПО, і пояснюють, як необхідно їх застосовувати в умовах внутрішніх недобровільних переміщень.

Оскільки Україні доводиться терміново розробляти законодавство щодо ВПО, тобто у сфері, де до цього часу жодних напрацювань не існувало, Керівні принципи видаються надійним орієнтиром для українських законотворців і мають бути ретельно вивчені та враховані. Адже в них зосереджено головні висновки світової політичної думки щодо проблеми, а також норми основних міжнародно-правових документів із захисту прав людини, на яких базуються Керівні принципи і які ратифіковано Україною.

Вивчаючи аналіз діючого законодавства з питань забезпечення захисту ВПО юристами, бачимо, юристи впевнені, що немало з положень, які записані у законі, не зможуть бути реалізованими на практиці, а ті пункти закону, які можливо реалізувати, не будуть працювати так швидко, як це необхідно. Враховуючи це, необхідно звернути увагу на вдосконалення діючого законодавства з проблемних питань шляхом розробки та прийняття спеціальної законодавчої бази, створення відповідних органів з її виконання, координації зусиль всіх суб'єктів з належної реалізації нормативно-правових актів. Також не менш важливим є питання належного фінансування. Для розробки дієвих інструментів державного управління, які б могли швидко дати позитивні результати в умовах обмежених ресурсів, необхідно звертатися до напрацювань міжнародних організацій, передусім ООН. Важливим моментом у рішенні проблемних питань ВПО є врахування досвіду пострадянських країн, які мали аналогічні проблеми. Пошук шляхів ефективної правової регламентації та реалізації прав і свобод ВПО має стати підґрунтям для нових наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706 – VII // Офіційний вісник України. – 2014. – № 94. – Ст. 2709.
2. Урегулювання правового становища внутрішньо переміщених осіб на території України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuvip.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=483:derzhavne-regulyuvannya&catid=8&Itemid=350
3. Шляхи вирішення проблеми внутрішньо переміщених осіб : деякі уроки із зарубіжного досвіду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrac_probl-a598d.pdf
4. Внутрішньо переміщені особи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unhcr.org.ua/en/2011-08-26-06-58-56/news-archive/2-uncategorised/1293-vnutrishno-peremishcheni-osobi>
5. Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні та послуг для них [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lhsi.org.ua/images/2015/Doslidzhennya_VPO_LHSI2015.pdf
6. Вимушені переселенці отримали офіційний статус [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://golosukraine.com/publication/zakonoproekti/parent/34569-vimusheni-pereselenci-otrimali-oficijnij-status/#.VWG76KgXjzk>